

CẦN SỚM HOÀN THÀNH VIỆC XÂY DỰNG CHỈ DẪN ĐỊA LÝ “NGỌC LINH” CHO SẢN PHẨM SÂM CỬ CỦA HAI TỈNH KON TUM VÀ QUẢNG NAM

ThS TRẦN THỊ TUYẾT

Giám đốc Sở KH&CN Kon Tum

Sâm Ngọc Linh - một dược liệu quý, là loài thực vật đặc hữu ở Việt Nam được phát hiện lần đầu vào năm 1973 tại núi Ngọc Linh (thuộc 2 tỉnh Kon Tum và Quảng Nam). Trước đây, do những bất cập trong công tác quản lý, cây sâm Ngọc Linh trong tự nhiên hầu như bị khai thác cạn kiệt và có nguy cơ tuyệt chủng (thuộc 250 loài quý hiếm trong sách Đỏ Việt Nam). Vì vậy, việc bảo tồn và phát triển loài thực vật quý hiếm này đã đặt ra nhiều vấn đề đáng quan tâm đối với các nhà khoa học, nhà quản lý. Đây là nhiệm vụ vừa quan trọng, vừa cấp bách, có ý nghĩa đặc biệt về mặt kinh tế - xã hội và đa dạng sinh học.

Kon Tum là tỉnh miền núi vùng biên giới, với diện tích tự nhiên 9.689,64 km², dân số 462.394 người (năm 2012) gồm dân tộc Kinh và 6 dân tộc bản địa là Xê Đăng, Ba Na, Jê Triêng, Ja Rai, Brâu, Rơ Mâm và một số dân tộc khác. Toàn tỉnh có 9 đơn vị hành chính cấp huyện. Là cửa ngõ cực Bắc Tây Nguyên, Kon Tum có ngã ba Đông Dương tiếp giáp với các nước bạn Lào và Campuchia. Kon Tum có một vị trí hết sức quan trọng trong phát triển kinh tế - xã hội cũng như về an ninh quốc phòng của khu vực và của cả nước, là tỉnh có nhiều tiềm năng để phát triển, trong đó có nhiều cây dược liệu quý như sâm Ngọc Linh.

Cây sâm Ngọc Linh là loài cây thuốc “giấu” của đồng bào Xê Đăng, được Đoàn điều tra dược liệu của Ban dân y Khu V phát hiện năm 1973 tại núi Ngọc Linh

Sâm Ngọc Linh

thuộc 2 tỉnh Kon Tum và Quảng Nam. Đến năm 1985, hai nhà khoa học (TS Hà Thị Dung và TS Grushvitsky) xác định sâm Ngọc Linh là một loài mới, đặc hữu của hệ thực vật Việt Nam,

thuộc chi *Panax* L., họ nhân sâm (Araliaceae) và đặt tên khoa học là *Panax vietnamensis* Ha et Grushv (theo Trung tâm Sâm Việt Nam - 1993).

Trước đây, do những bất cập

trong công tác quản lý, cây sâm Ngọc Linh trong tự nhiên hầu như bị khai thác cạn kiệt, có nguy cơ tuyệt chủng và được xếp vào danh sách thuộc 250 loài quý hiếm trong sách Đỏ Việt Nam. Cây sâm Ngọc Linh sinh trưởng và phát triển rất chậm (thường sau 5-7 năm trồng mới có thể khai thác sản phẩm). Vì vậy, việc bảo tồn và phát triển loài thực vật quý hiếm này đã đặt ra nhiều vấn đề đáng quan tâm đối với các nhà khoa học, nhà quản lý. Đây là nhiệm vụ vừa quan trọng, vừa cấp bách, có ý nghĩa đặc biệt về mặt kinh tế - xã hội và đa dạng sinh học.

Nhận thức đúng đắn về giá trị kinh tế, xã hội, khoa học và môi trường của cây sâm Ngọc Linh, Lãnh đạo tỉnh Kon Tum đã xác định đây là cây hàng hóa chủ lực có lợi thế cạnh tranh cao trong chiến lược phát triển kinh tế - xã hội của địa phương. Thực hiện ý kiến chỉ đạo của UBND tỉnh, trong những năm qua, Sở Khoa học và Công nghệ (KH&CN) Kon Tum đã phối hợp các ngành liên quan, các nhà khoa học trong và ngoài tỉnh triển khai nhiều đề tài, dự án nghiên cứu bảo tồn và phát triển cây sâm Ngọc Linh.

Năm 1997, UBND tỉnh Kon Tum đã tổ chức Hội thảo phát triển cây sâm Ngọc Linh, đề ra định hướng và chỉ đạo xây dựng đề án phát triển loài dược liệu quý hiếm này. Các cấp ủy đảng và chính quyền địa phương đã ban hành các chính sách ưu tiên để phát triển cây sâm thành sản phẩm hàng hóa, góp phần nâng cao đời sống của người dân tại vùng phân bố sâm tự nhiên. Thông qua các chương trình, dự án đã giao khoán đất rừng, tuyên truyền về giá trị của cây sâm, từ đó nâng cao nhận thức cho đồng bào tại vùng sâm, hạn chế việc khai thác sâm

bừa bãi, làm cho người dân có ý thức trong việc bảo vệ và phát triển cây sâm theo những quy mô khác nhau. Đến nay, trong nhân dân đã có những chuyển biến về mặt nhận thức, nhiều hộ gia đình đã bắt đầu đưa cây sâm vào trồng với quy mô gia đình.

Năm 2001, Sở KH&CN Kon Tum đã phối hợp với Viện Dược liệu (Bộ Y tế), Trung tâm Nghiên cứu trồng và chế biến cây thuốc (Hà Nội), Lâm trường Ngọc Linh (nay là Công ty TNHH MTV Lâm nghiệp Đắk Tô) triển khai thực hiện dự án “Nghiên cứu hoàn thiện công nghệ sản xuất giống, kỹ thuật trồng và quy hoạch phát triển cây sâm Ngọc Linh tại Kon Tum”. Kết quả bước đầu của dự án là đã khôi phục vườn sâm giống có khả năng cung cấp giống mở rộng quy mô. Mô hình trồng sâm trên vùng sinh trưởng tự nhiên và bán tự nhiên cho thấy, cây sâm phát triển tốt, đầu tư ít, hiệu quả kinh tế cao. Sâm giống được giao cho từng hộ gia đình trồng, chăm sóc và quản lý đã nâng cao được ý thức trách nhiệm của từng hộ. Nếu được đầu tư thỏa đáng, mô hình này sẽ mang lại hiệu quả thiết thực, góp phần xóa đói giảm nghèo cho các hộ gia đình sống ở vùng núi Ngọc Linh.

Năm 2004, Chính phủ đã cho thực hiện dự án bảo tồn và phát triển cây sâm Ngọc Linh đến năm 2014 với tổng vốn đầu tư gần 10 tỷ đồng. Triển khai thực hiện dự án này, đến nay đã có đường ô tô vào đến khu vực trồng sâm và mở rộng diện tích vườn sâm giống lên hơn 7,84 ha. Bên cạnh đó, UBND huyện Tu Mơ Rông bằng nguồn vốn của các chương trình khác nhau đã đầu tư hỗ trợ cây sâm giống cho người dân trồng ở quy mô hộ gia đình và Công ty cổ phần sâm Ngọc Linh đã trồng được 140 ha tại xã Măng Ri, huyện Tu Mơ

Rông.

Năm 2006, Bộ KH&CN đã phê duyệt cho thực hiện đề tài: “Nghiên cứu nhân giống vô tính và sản xuất sinh khối rễ cây sâm Ngọc Linh” với tổng kinh phí đầu tư 1,7 tỷ đồng. Viện Sinh học Tây Nguyên đã phối hợp với Trung tâm Ứng dụng và Chuyển giao công nghệ Kon Tum nghiên cứu nhân giống *in vitro* cây sâm Ngọc Linh và trồng thử nghiệm cây sâm nuôi cấy mô tại xã Tê Xăng (huyện Tu Mơ Rông) và ở Bidunop Núi Bà (Lâm Đồng). Kết quả bước đầu cho thấy, cây sâm Ngọc Linh nuôi cấy mô đã sinh trưởng và phát triển tốt trên những vùng có hệ sinh thái đặc trưng tương đồng với các điều kiện sinh thái của cây sâm Ngọc Linh sống ngoài tự nhiên. Không những ở quanh đỉnh Ngọc Linh mà được di thực trồng tại Bidunop Núi Bà (Lâm Đồng) cũng phát triển tốt. Tuy nhiên, để khẳng định cây sâm vô tính trồng được đại trà như cây hữu tính thì cũng cần thời gian đánh giá hoạt tính Saponin qua các năm tuổi để so sánh với cây sâm hữu tính thì mới đủ cơ sở khoa học để kết luận.

Bên cạnh việc bảo tồn và phát triển cây sâm Ngọc Linh, trong những năm 2006-2008, UBND tỉnh Kon Tum đã chỉ đạo Sở KH&CN liên hệ với Cục Sở hữu trí tuệ để được hướng dẫn các thủ tục thực hiện dự án “Xây dựng chỉ dẫn địa lý Ngọc Linh” cho sản phẩm sâm củ của hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam. Đến nay, việc đăng ký chỉ dẫn địa lý sâm Ngọc Linh cơ bản đã hoàn thành. Việc xây dựng chỉ dẫn địa lý được đăng ký giới hạn trong vùng trồng sâm truyền thống, các vùng địa lý còn lại sẽ được tiếp tục nghiên cứu sau khi chỉ dẫn địa lý “Ngọc Linh” được Cục Sở hữu trí tuệ cấp đăng ký. Việc lựa chọn như vậy sẽ nhanh hơn, chính xác hơn và

Củ sâm Ngọc Linh 20 năm tuổi tại xã Măng Ri - huyện Tu Mơ Rông

đỡ tổn kém.

Ngày 22.7.2011, Tỉnh ủy Kon Tum đã ban hành Nghị quyết số 03-NQ/TU về xây dựng, phát triển các ngành kinh tế mũi nhọn và sản phẩm chủ lực, trong đó sâm Ngọc Linh được xác định là 1 trong 9 sản phẩm chủ lực của tỉnh. UBND tỉnh đã công bố quy hoạch phát triển sâm Ngọc Linh giai đoạn 2012-2020, tầm nhìn đến năm 2025. Theo đó, đến năm 2020 diện tích trồng sâm Ngọc Linh trên địa bàn tỉnh Kon Tum sẽ đạt 1.000 ha, với sản lượng ước tính 190 tấn. Từ đó tiến tới tạo thương hiệu quốc gia về sâm Ngọc Linh, tạo môi trường thu hút phát triển trồng sâm Ngọc Linh dưới tán rừng. Tạo công ăn việc làm, tăng thu nhập cho người dân tại chỗ để ổn định đời sống, nâng cao nhận thức của người dân trong việc bảo vệ và phát triển cây sâm Ngọc Linh, kết hợp bảo vệ và phát triển rừng.

Theo quy hoạch, đến năm 2025 tỉnh Kon Tum sẽ trồng hết 9.343,6 ha quy mô công nghiệp, hàng năm khai thác bình quân 800 ha và từng bước trồng mới trên toàn bộ diện tích đã khai thác; diện tích mở rộng sẽ đưa

cây sâm Ngọc Linh thành cây mũi nhọn trong việc phát triển kinh tế của tỉnh Kon Tum, tiến tới đa dạng hóa nhiều loại sản phẩm tinh chế từ sâm Ngọc Linh để phục vụ nhu cầu trong nước và xuất khẩu.

Để sâm Ngọc Linh trở thành cây hàng hóa chiến lược, phát triển bền vững tại địa phương, tỉnh Kon Tum rất mong Cục Sở hữu trí tuệ sớm cấp chứng nhận chỉ dẫn địa lý cho sản phẩm sâm củ của hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam. Và để hoạt động phát triển chỉ dẫn địa lý phát huy hiệu quả, bên cạnh chính sách hỗ trợ của Nhà nước thông qua các chương trình, dự án cụ thể cần nâng cao nhận thức của các nhà sản xuất để họ chủ động và có ý thức tự nguyện tham gia xây dựng chỉ dẫn địa lý, các cơ quan quản lý nhà nước ở địa phương cũng cần phát huy vai trò của mình trong việc chủ động đầu tư, hỗ trợ, hướng dẫn các nhà sản xuất xây dựng chỉ dẫn địa lý. Một khi chỉ dẫn địa lý được tổ chức khai thác, quản lý một cách có hệ thống thì mới thật sự mang lại lợi ích cho cộng đồng, các nhà sản xuất, kinh doanh, đồng thời hỗ trợ tích cực cho công tác xúc tiến thương mại

ra thị trường nước ngoài.

Việc triển khai dự án “Xây dựng chỉ dẫn địa lý Ngọc Linh cho sản phẩm sâm củ của hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam” thành công sẽ mở ra cho 2 tỉnh Kon Tum và Quảng Nam nhiều triển vọng trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội và bảo vệ môi trường, về lâu dài có thể đưa sản phẩm sâm Ngọc Linh ra thị trường trong và ngoài nước với quy mô lớn, không bị mất đi nguồn gốc địa lý; tính đặc thù về chất lượng sản phẩm và tên gọi xuất xứ; đảm bảo sâm củ Ngọc Linh là hàng hóa chiến lược của Việt Nam nói chung và cây đặc hữu của núi rừng Ngọc Linh nói riêng ■

Tài liệu tham khảo

1. Trần Việt Hùng (2003), Nhân hiệu, tên gọi xuất xứ, chỉ dẫn địa lý, tên thương mại và “Thương hiệu”, Tạp chí Hoạt động Khoa học số 4.2003, Bộ KH&CN.
2. Viện Dược liệu (2006), Cây thuốc và động vật làm thuốc ở Việt Nam, NXB Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội.
3. Trần Công Luận (1993), Sâm Việt Nam.
4. Viện Thổ nhưỡng Nông hóa (1997), Điều tra đánh giá tài nguyên đất đai theo phương pháp FAO - UNESCO và quy hoạch sử dụng đất trên địa bàn một tỉnh (lấy Đồng Nai làm ví dụ), tập 1, NXB Nông nghiệp, TP Hồ Chí Minh.
5. Viện Thổ nhưỡng Nông hóa (2009), Xây dựng cơ sở khoa học và thực tiễn cho việc đăng ký chỉ dẫn địa lý “Ngọc Linh” cho sản phẩm sâm củ của hai tỉnh Kon Tum và Quảng Nam.
6. UBND huyện Tu Mơ Rông (2006), Báo cáo quy hoạch tổng thể huyện Tu Mơ Rông đến năm 2010.
7. UBND tỉnh Kon Tum (2013), Phê duyệt Quy hoạch phát triển sâm Ngọc Linh tỉnh Kon Tum giai đoạn 2012-2020, tầm nhìn đến năm 2025.